O strategie retorică de construcţie a sinelui în *Autobiografia* protopopului Avvakum (Rusia secolului al XVII-lea): recursul la paradigma „nebunului întru Hristos”

Marina VRACIU

The Archpriest (Protopop) Avvakum (Petrov, 1620-1682) is an important character in Russian culture. Sanctified by the Orthodox Old Rite Church (Old Believers) for his life-long support of traditional Muscovite values during the Schism in the Russian Orthodox Church, Avvakum wrote, among other important pieces, what is considered to be the first autobiography in Russian culture, Zhitie (1671-1672/3). Within the conventions of hagiography this polemic work, innovative in language and style, resorts to the paradigm of holy foolishness to defend the idea of divine Wisdom as opposed to the new Nikonian (patriarch Nikon, 1602-1681) wisdom.

1. Despre discursul religios în Rusia şi retorica[1] confesiei

În conştientizarea estetico-filosofică a tradiţiei culturii ruse un interes ştiinţific deosebit revine studierii gîndirii expusă polemic, legată direct de identificarea personală şi culturală a individului ca subiect de discurs.[2] Cultura rusă ca totalitate

[1] Lucrarea de faţă nu face referinţă directă la retorica New Criticism şi contextul elaborat de R.Barthes, T.A. van Dejk, M.Foucault, U.Eco (cu analiza şi interpretarea conceptelor retorice care asigură posibilitatea de descifrare a enunţului în limitele mai multor sisteme lingvistice), pe care nu-l ignoră defel, rezumîndu-se la înţelegerea tradiţională a retoricii ca „artă a persuasiunii” Aristotel.

[2] De exemplu, de Lehitser, V.L. *Disputa ca unitate existenţială (note pentru o ontologie a stărilor-„maculator”* (Spor kak ekzistencial; nabroski k ontologii cernovyh sostojanij) *Voprosy filosofii*, 2002, № 11, pp. 36-47. O clasificare a tipurilor de dezbatere ca un caz particular de argumentare şi polemica ca tip de *agon* se găsesc în lucrări de V.L. Artemov, R.S.Kabisov, N.B.Kohtev, S.I.Popov etc., sistematizate în Petrova 2004. Trăsăturile generice de reprezentare a disputei în textele folclorice şi în literatura timpurilor noi sînt studiate de V.V.Ivanov, M. Bahtin şi V.V. Fiodorov. Menţionăm, pentru importanţa lor în lumea ştiinţifică din Rusia, culegerile consacrate mecanismelor de expresivitate în limbă din seria „Logičeskij analiz jazyka” şi „Čelovečeskij faktor v jazyke”, unde publică lingviştii şi semioticienii N.D. Arutiunova, I.I. Levin, M.I. Lotman, E.V. Paducheva, V.N. Telia etc. Structurile binare ale gîndirii în dinamica sistemelor semiotice sînt cercetate de V.V.Ivanov, I.M. Lotman, M.S. Uvarov, B.A. Uspenski. Problemele sociale şi socioculturale ale dialogului (discutate de M.Buber, E.Husserl, E.Levinas, M.Merleau-Ponty,

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

a unor practici discursive şi discursul polemic în specificul său estetic istoric şi naţional deţin un corpus de opere originale redactate între secolele XI-XVII: cuvinte, epistole, preaplecate cereri (rus. celobitnaja), lucrări polemice de condamnare a ereziilor şi culegeri de sentinţe date de soboruri.[3] Printre cele mai reprezentative texte din ultimul grup se numără următoarele: *Cuvîntul despre lege şi har* (Slovo o zakone i blagodati) a mitropolitului Ilarion de Kiev, *Despre credinţa creştinească şi cea latinească* (O vere hristianskoj i vere latinskoj) a lui Feodosie de la Peciora (sec.XI), *Luminătorul* (Prosvetitel, sau Kniga na eretikov) de Iosif din Voloţk şi răspunsurile anonime ale celor „înfieraţi" de acesta, susţinătorii lui Nil Sorski (sec.XV), „Sceptrul stăpînirii" (Žezl pravlenia) de Simeon Poloţki şi Autobiografia prototopopului Avvakum Petrov (sec.XVII).[4]

O istorie a discursului polemic din cultura rusă presupune, în primul rînd, „ontologizarea subiectivităţii în negaţia estetică[5]" pe baza investigaţiei *Cuvîntului despre lege şi har* şi a lucrării *Despre credinţa creştinească şi cea latinească* (Petrova, 2004: 8). Reţinem din prima operă disputa pe tema hristologică şi rolul categoriei „vechimii" ca afimare a statutului ontologic al polemistului prin demonstraţia insuficienţei/vidului existenţei oponentului (practică urmată de autorul autobiografiei prezentate mai jos). Folosind imaginea „adversarului depărtat în spaţiu", cel de-al doilea text crează o imagine în oglindă cu o semantică răsturnată (aceasta din urmă văzută ca anti-lucrare/acţiune, anti-comportament de culturologii şi semioticienii I. Lotman, B. Uspenski şi A. Pancenko)[6] îndreptată împotriva distrugerii sau reporoducerii inverse a normelor culturale şi a obiceiurilor creştine.

În al doilea rînd, *Luminătorul*, opera lui Iosif din Voloţk (cc.1439-1515) şi tradiţia „iosifleană" „estetizează subiectivitatea oponentului" în cadrul discursului polemic din secolele al XV-XVI-lea. Forma de *skaz*[7] corespunde intenţiilor preacuviosului Iosif, realizînd concomitent acuzarea, mascînd îngustarea

F.Rosenzweig, Sartre, Habermas, Heidegger, K.Jaspers) i-au preocupat în spaţiul rusesc, printre alţi, pe M.Bahtin, N.Berdiaev, A.A.Leontiev, P.Florenski.

[3] Operele literare ruseşti cercetate în cadrul specific al apartenenţei lor discursive au constituit obiectul atenţiei istoricilor bisericii, filologilor şi cercetători ai tradiţiei filosofice ruse după cum urmează: textologia literaturii ruse vechi a fost studiată de A.S.Eleonskaia, I.P. Eriomina, N.A. Kazakova, D.S. Lihaciov, I.S. Lurie, A.M.Moldovan, A.M.Pancenko, N.V.Ponîrko; o importanţă istorico-culturală deosebită au cercetările lui A.S. Arhanghelski, I.L. Barskov, A.K.Borozdin, F.I. Buslaev, N.N. Golubinski, I.N.Jdanov, S.A. Zenkovski, V.M. Istrin, K.Kalaidovici, F.Kalughin, N.F.Kapeterev, V.O. Kliucevski, N.K.Nikolski, M.D. Priselkov, A.S. Prugavin, A.N.Pînin, N.Rudnev, F.K. Saharov, P.S.Smirnov, A.I. Sobolevski, M.N.Speranski, I.I.Srezenevski, N.I.Subbotin etc. Interpretări originale ale procesului istoric şi cultural rusesc care constituie particularitatea literaturii ruse vechi prin raportare la tradiţia occidentală şi la cea bizantină aparţin lui G.Podskalski, S.Mathauserova, I. P. Smirnov.

[4] Editate în seria „Pamiatniki litearury Drevenj Rusi", M., „Hudozestvennai literatura", vol XVI, 1994.

[5] Termenul lui M. Bahtin.

[6] Aceasta din urmă văzută că anti-acţiune, anti-comportament, de I.Lotman, A.Pancenko, B.Uspenski

[7] Skazul este o modalitate narativă specifică textelor vechi ruseşti utilizată, printre alţii, de scriitori precum I. Leskov şi A. Platonov.

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

axiologică în una descriptivă şi ascunzînd-o prin obiectivarea enunţului (relatare despre evenimente istorice). Opera se citeşte ca manifestare a opoziţiei faţă de o mai veche tradiţie a spiritualităţii ruse, inaugurată de Nil Sorski (1433-1508), cea a neagonisitorilor, la rîndul său reprezentată printr-o serie de texte anonime, relativ autonome.[8] Autorii celor din urmă au recurs la procedee de intensificare a individualităţii autorului, prin selecţia modalităţilor de argumentare şi în trăsăturile lingvistice ale subiectului enunţului, după cum se poate vedea la călugărul Vassian, *Culegerea unui stareţ* (*Sobranie nekoego starca*) sau în *Cuvînt de răspuns* (*Slovo otvetno*). Aici se presupune existenţa unei memorii comune, imaginea adversarului este clar contuarată, iar polemica se organizează fie ca o critică a metodei inductive utilizată de „iosifleni", fie, ca, de pildă, în *„Răspunsul stareţilor de la Mănăstirea Sf. Kirill de la Beloe Ozero*" (*Otvet Kirillovskix starcev*), negaţia este îndreptată spre elaborarea unor trăsături subiective prin intermediul ironiei. (Aşa se neagă, de exemplu, teza cu privire la identitatea dintre pedeapsa fizică şi cea duhovnicească.)[9]

Cu Avvakum Petrov (sau Petrovici, 1620-1682) şi Simeon Poloţki (1629-1680), avem de a face cu ce a fost numit „estetizarea subiectivităţii polemistului" (Petrova, 2004). Se pot descrie o serie de modalităţi de personificare a polemistului, devenite centrale în strategiile polemice din operele din sec.XVII. Astfel, În Sceptrul Puterii (arhiereşti, patriarhul Ioasaf), Simeon Poloţki îi condamnă pe susţinătorii vechii bunecredinţe (rus. blagocestie) recurgînd la reguli ale polemicii baroce. Pe de altă parte, în opera celui mai cunoscut reprezentant al „vechii credinţe" din chiar secolul Marii Schisme din sîntul bisericii ruse[10], *Viaţa protopopului Avvakum scrisă de el însuşi* (*Žizn protopopa Avvakuma, im samim napisannaia*) s-a observat o „estetizare nediscursivă a subiectivităţii polemistului" (Petrova, 2004).

[8] Tradiţia spiritualităţii ruse şi a istoriei filosofiei şi esteticii ruse au fost studiate cu precădere de A.F. Losev, N.O. Losski, G.P. Fedotov, G.P. Florovski, S.S. Horujii, V.V.Zenkovski. Lucrări de istoria bisericii ortodoxe ruse, inclusiv de istoria retoricii ecleziale şi a teologiei morală au fost redacate de N.N. Golubinski, A.V.Kartaşev, G.P. Florovski şi arhiepiscopul Antonie (Vadovski), mitropolitul Makarie (Bulgakov), arhiepiscopul Filaret (Gumilevski). A se vedea şi Spindlik 1997.

[9] Problemele de generice a operelor literare vechi ruseşti au fost cercetate de V.V.Kuskov, D.S. Lihaciov, D. Čizevskij. Lucrările de polemică dogmatică din primele secole creştine din Rusia A.S.Pavlov, A.Popov. Legătura dintra latura polemică estetică expresivă şi sensul acesteia se găsesc în lucrările lui Lihaciov, I. Lotman şi I.S.Lurie

[10] În literatura de specialitate, schisma din interiorul bisericii ruse a fost înţeleasă în două moduri distincte: ca mişcare social-politică în formă religioasă, despre care au scris A.P. Şceapov, N.I. Aristov, V.V. Andreev, N.I. Kostomarov, V. Farmakovski sau Bestujev-Riumin, preluată în istoriografia sovietică de N.I. Pavlenko; sau ca fenomen religios-bisericesc comentat de S. M. Soloviov, V.O. Kliucevski, E.E. Golubinski, N.F. Kapteriov, V.V. Rozanov, N.A. Berdiaev, protopopul Georghi (George) Florovski. În România se remarcă studiile pe acestă temă de V.Vascenco şi A.Varona. O analiză a situaţiei găsim şi în Chester Dunning, *Crisis, Conjecture, and the Cause of the Time of Troubles*, in Kamen' Kraeougol'nu, Essays presented to Edward Keenan on his 60th birthday, *Harvard Ukrainian Studies*, 1997: 97-119.

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

2. Viaţă şi *jitie (vita)*

Succint, principalele evenimente din viaţa lui Avvakum Petrov presupun o tensiune controlată a alternanţei între perioade de relativ calm şi segmente încărcate de dramatism. După aproape trei decenii petrecute în zona natală 1621 - 1652 Nijni Novgorod, unde a slujit ca preot cu familie, Avakkum a petrecut o vreme la Moscova, (1652 - 1653, 16 septembrie) participînd la activităţi legate de înnoire a vieţii din Rusia Moscovită, făcînd parte din anturajul puterii. Membru al unei grupări conservatoare formată din reprezentanţi ai clerului şi cărturari („rîvnitorii dreptei credinţe"), Avvkum s-a împotrivit amendamentelor propuse de regimul ţarului Aleksei Mihailovici (primul Romanov, 1629-1676). În consecinţă, în intervalul 1653-1664, a plecat în cel de-al doilea exil în Siberia. Revenind în capitală, unde a rămas între primăvara anului 1664 luna august a aceluiaşi an, nu s-a lăsat influenţat în direcţia alierii la politica ţarului şi a patriarhului. În concesinţă, s-a impus îndepărtarea sa definitivă de la curte şi Avvakum a luat din nou calea pribegiei (în 1664-1666, la Mezen). A fost rechemat şi de acolo, astfel încît, între 1 martie 1666 şi 30 august 1667, se găsea, pentru ultima oară, într-a treia perioadă, la Moscova. Exilat definitiv în nordul Rusiei, la 1667 (30 iulie), a fost executat prin ardere pe rug, la 14 aprilie 1682, după detenţia de la Pustoziorsk.

Autor al mai multor epistole adresate ţarilor, pe tot parcursul vieţii sale în care s-a remarcat ca predicator, Avvakum a elaborat opere dogmatico-polemice. Un statut special are *Autobiografia* sa, fapt explicabil prin contextul evenimentelor vieţii sale fizice şi duhovniceşti. Scrisă în perioada detenţiei de la Pustoziorsk (în nordul Rusiei), unde şi-a petrecut ultimii 18 ani de viaţă, Autobiografia este rezultatul unei îndelungi zăboviri asupra rostului destinului propriu şi al celui al semenilor. Încheind ultima versiune (au existat patru) în 1672(3), Avvakum nu a mai revenit la ceea ce reprezintă, în final, o operă didactică, chiar dacă timpul i-ar mai fi permis-o[11]. Operă polemică elaborată în viziune escatologică pentru care s-a găsit formula estetică a nebuniei, *Viaţa* alternează cu atenţie descrieri ale evenimentelor principale din viaţa protopopului cu mărturisiri ale credinţei. Debutînd cu afirmarea elementelor de bază ale „vechii credinţe", această autobiografie cuprinde atacuri la adresa nikonienilor, secvenţe din viaţa proprie, viziuni şi miracole, fapte asemenea apostolilor, scene de nebunie.

„Prima autobiografie" din cultura rusă a fost cercetată în contextul constituirii unui nou tip de discursivitate polemică, antitetică prin raportare la reprezentanţilor clerului oficial. În general, s-a depăşit formula „Avvakum-ideolog al schismei", la care se mai recurge uneori şi astăzi[12]. Specificul discursului adepţilor ortodoxiei de

[11] Monografiile şi studiile capitale consacrate acestei lucrări sînt Robinson 1963, Malîşev 1964, Demkova 1976. Despre protopopul Avvakum au scris D.S. Lihaciov, B.A. Rîbakov, V.V.Vinogradov, V.V. Kuskov. Metodele de investigare a textelor publicistice din Rusia medievală au fost prezentate de I.K.Begunov, A.S.Eleonskaia, A.A. Zimina, A.I.Klibanova, I.S.Lurie, A.I.Robinson. Avvakum a continuat să-şi trimită epistolele în capitală, pînă cînd existenţa sa s-a considerat prea periculoasă în contextul opoziţiei dintre credincioşii de rit vechi şi „nikonieni".

[12] Formulă propusă de D.S.Lihaciov şi instaurată pentru mult timp în istoriografia schismei şi în „interpretările" Autobiografiei.

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

rit vechi constă în reprezentarea despre esența ontologică, neconvențională a semnului (formula verbală, simbolul, ritualul). De aceea în activitatea celor de rit vechi semnul tinde spre iconicitate, reprezentarea vizuală, şi nu spre descrierea unei situații. O atenție aparte se acordă nu atît construcției discursive a argumentării, cît realizării sistemului de comportament semiotic: fapta, gestul, miracolul etc.

Ordinea discursului se transformă prin ridicarea limitărilor aşezate peste obiectul şi modalitatea de vorbire (lichidarea opoziției dintre elevat/vulgar), precum şi peste subiectul vorbirii, în cadrul discursului „nebunului" (rus. *bezumec*) şi al „ignorantului" (rus. *neveža*). În acest sens enunțurile lui Avvakum devin nediscursive pentru oponenții săi. Strategia negației se construieşte nu pe baza negării tezei, ci pe baza răstălmăcirii semantice a acesteia, prin rostirea acuzei sub forma unei semantici pozitive. Astfel, absența sofisticării, numită „lipsă de iscusință" (rus. *neiskusnost*), „ignoranța" (rus. *nevežestvo*), lipsa de minte, „nebunia" (rus.*bezumie*) şi alte metafore care semnifică starea conştiinței raskolnicilor condamnați de fostul patriarh Nikon şi de Simeon Poloțki, nu numai că nu sînt negate de păstrătorii vechii credințe (rus. *blagočestie*), dar devin principii de comportament şi în arhitectonica enunțului (realizarea metaforei). Negația se realizează nu numai prin intermediul schimbării codului de comunicare, ci şi prin modificarea registrului stilistic. În contextul schimbării codului, modelele de anti-comportamente din cadrul constituirii propriei subiectivități se dovedesc a fi modalități de acțiune adecvate în spațiul desacralizat al culturii: nebunia întru Hristos (rus. *iurodstvo)*, interdicția de a primi Sfintele taine oferite de noul cult, binecuvîntarea pentru sinuciderea (rituală) prin ardere pe rug. Sub aspectul de schimbării limbajului, anti-comportamentul lui Avvakum formează un tip propriu de discurs, în care opoziția valorii(lor) proprii față de cele ale noului cler şi retorica statal-imperială se realizează prin intermediul unor practici neverbale avînd un statut semnic-semiotic. Polisemantismului şi erudiției (stare a culturii) i se opune „nebunia" *bezumie* (stare naturală, organică), limbajului elevat (rus. *velerečivost*) – „voroava" (rus. *viakanie*), patosului – rîsul, gîndirii abstracte – trăirea nemediată, silogismului – miracolul, tratatului – viața sfîntului.

Pentru prima dată în istoria practicilor discursive din cultura rusă aici principiul de formulare a subiectivității proprii a polemistului devine un raport etic clar definit față de lume şi față de cei avînd aceeaşi opinie şi adversari, pentru prima dată individul intră pe scenă ca subiect pentru sine însuşi al unor relații axiologice.

3. Scena centrală

În axiologia lui Avvakum, poziția de „nebun" (gr. *saloi*, rus. *iurodivyj*) este singura posibilă în lumea din care a fost evacuat harul şi în care s-a instaurat Antihristul. Ca procedeu retoric, această formă de „estetizare a subiectivității" implică un model de comportament creştin deja vechi în Rusia medievală, cel al nebuniei pentru Hristos (*iurodstvo*). Dacă primul "nebun pentru Hristos"

BDD-A33 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

consemnat într-o hagiografie este Simeon din Emessa[13], în Rusia, nebunia este reprezentată în viețile sfinților asceți Isaki de la Mănăstirea Peciora de la Kiev şi a sf. Avraami din Smolensk. Nebunia a devenit un fenomen în părțile de nord ale Rusiei Kievene, un "leagăn al *saloi*-lor ruşi", unde era modelată după viața sf.Andrei din Constantinopole.[14] Un "nebun" rus "tipic" este considerat Prokopi din Ustiug (m. 1303)[15], prezentat ca proroc (Kobets, 2000) şi făcător de minuni având darul înaintevederii, asemenea lui Mihail de la mănăstirea Klopsko (sec.XV)[16]. După cum se vede în scena centrală din Autobiografie (a Soborului de la Moscova, din mai 1666-1667, în prezența patriarhilor ecumenici, a patriarhului Rusiei Nikon şi a țarului Aleksei Mihailovici) protopopul pune în joc mecanismul nebuniei sacre (Velcescu, 2007), ca procedeu suprem şi ca prezență polemică. Compararea între versiunea "de maculator" din 1669 şi redacția "tîrzie" din 1673 (trimisă adepților în prima culegere numită "Pustoziorski sbornik")[17] relevă natura supremă a experienței spirituale a protopopului şi locul central al acestei experiențe în viața sa aşa cum o vede autorul. Compararea variantelor textului autobiografiei[18] demonstrează rafinarea modului în care este reprezentată Înțelepciunea (Divină). În lumea răsturnată în care trăieşte, Avvakum recurge la viziunea Pseudo-Areopagitului[19] şi imaginea sferei cereşti. Structura Vieții sale a fost modificată pentru a intra într-o relație dialogică cu şi pentru a modela acțiunea acestei sferei. În redacția finală, viziunile trăite de Avvakum funcționau ca cercuri în ierarhia mistică prin care Lumina Divină invadează suprafața Ființei: prin corpul mistic al lui Avvakum, iar apoi prin recrearea corpului său în Viața, umplînd scena soborului cu Înțelepciunea ascunsă (Hunt, 1991: 5). Modelul răsturnat la care recurge Avvakum se bazează pe antiteza dintre Înțelepciunea Divină şi cea lumească. În cazul lui Avvakum, cuvintele nebuneşti erau lipsite de sens, depăşeau regulile, însă erau pline de Înțelepciunea lui Dumnezeu. În contrast, cuvintele oponenților săi erau doar plăcute estetic şi corecte din punct de vedere rațional. Avvakum rostea cuvinte profetice şi revelatoare, invitînd la (auto)investigare, în timp ce oponenții săi erau autoritari, stopînd întrebările care ar fi putut apărea.

Textualizarea experienței respective se produce în scena centrală din Autobiografie. În episodul (reprodus la finele acestei lucrări) în care se confruntă

[13] Viața lui Simeon din Emessa (din sec.V) de Leontie din Neapole), Ivanov şi Kobets 2008

[14] George Fedotov, *Sviatye Drevnei Rusi*, X-XVII st. (New York: Izdanie russkogo pravoslavnogo Bogoslovskogo Fonda, 1959), citat în Kobets 2000.

[15] *Zitie sviatogo pravednogo Prokopiia Hrista radi iurodivogo Ustiuzskogo cudotvortsa* (în Moskva: Pamiatniki istoriceskoi mysli, 2003: 11-101 şi lucrarea lui A. N. Vlasov, „Literaturnaia istoriia zitiia pravednogo Prokopiia Ustiuzskogo cudotvortsa", în Pamiatniki istoriceskoi mysli, 2003:109-122)

[16] Red. Kliucevski, după Kobets 2000.

[17] Trimisă celor care îl urmau în prima culegere de la *Pustoziersk sbornik*; v. şi viziunile din Scrisoarea 5 Celobitnaia, 1669, către țar şi viziunea din Viața, red. 1673.

[18] Opera rafinată spre a deveni un testament spiritual, a cunoscut patru redacții. Studiată din sec. al XVIII-lea, a atras atenția cercetătorilor şi a traducătorilor. Varianta finală C.

[19] Începutul *Autobiografiei* invocă viziunea ierarhiei cereşti în termenii acestuia.

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

cu judecătorii săi, Avvakum este observator, narator şi autor. Structurată ca interacţiune între orizontal şi vertical, Viaţa (re)prezintă comportamentul eroic al atuorului. Pe măsură ce se îndepărtează de centru (Moscova, în exilul din Siberia), comportamentul său de nebun şi cuvintele sale exprimă înălţarea sa interioasă şi revenirea în centrul sferei. Ajuns la limitele axei orizontale (cînd a fost separat oficial de biserică, 13 mai 1666), iar apoi la Sinodul patriarhilor ecumenici şi clerului superior din Rusia, axa verticală irumpe sub forma unor viziuni care demonstrează transcenderea sinelui. Cînd protagonistul ajunge la Sobor şi se prezintă ca nebun, el activează această funcţionalitate inversă pentru a-i expune pe nikonieni şi pentru a-şi învăţa urmaşii. În acest moment, protagonistul realizează că identitatea sa este una cu a naratorului/autorului aşa cum s-a prezentat în Autobiografie. Încarcerat ("un mort viu") la Pustoziorsk, trecînd prin experienţe extatice, naratorul/autor trăia Realitatea arhetipală în legătură cu protagonistul din timp, adică trăia prezenţa în sferă. Protagonistul reflectă întrutotul dimensiunea arhetipală a naratorului/autor atunci cînd se comportă ca un nebun întru Hristos, modelînd dimensiunea externă a volumului sferei. Structura poetică a variantei finale a "Autobiografiei" este plină de spiritul nebuniei. Avvakum introduce citate din Scriptură în naraţiunea "de suprafaţă", făcînd ca aceastea să funcţioneze ca ferestre spre axa verticală. Acestea erau chei spre subtextele ascunse din scrierile apostolului Pavel şi ale lui Avvakum însuşi. Aceste subtexte "verticale" elucidează importanţa didactică şi polemică a acţiunii de suprafaţă, puterea acesteia de a revela Înţelepciunea ascunsă. De asemenea, ele arată că suprafaţa este inversul sau opusul a ceea ce pare din perspectiva înţelepciunii lumeşti a nikonienilor. Astfel, naraţiunea de suprafaţă, ca şi acţiunile şi cuvintele protagonistului, funcţionează ca o mască care incită. Prin examinarea retoricii acţiunilor protagonistului înaintea Sinodului, aşa cum este acesta transmis prin relaţia dintre naraţiunea de suprafaţă şi subtexte se poate dezlega această ghicitoare. Avvakum a realizat scena finală a sinodului din prima versiune (Demkova, 1976: 24). Scena se deschide cu o aluzie la Întîia Epistolă către Corinteni a Apostolului Pavel, care instaurează imediat un cadru de referinţă mai profund: *Dumnezeu mi-a deschis buzele cele păcătoase, şi i-a făcut de ruşine Hristos prin gura mea!*[20], cuvinte care trimit la: „Ci Dumnezeu Şi-a ales pe cele nebune ale lumii, ca să ruşineze pe cei înţelepţi; Dumnezeu Şi-a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le ruşineze pe cele tari." (1 Cor. 1:27)Subtextul din paulin dezvăluia faptul că Avvakum aşeza nebunia întru Hirstos în opoziţie cu înţelepciunea acestei lumi. Referinţele al „gura păcătoasă" ("gres"nye usta") implică faptul că Dumnezeu însuşi s-a antrenat în nebunia atunci cînd l-a ales pe canditatul cel mai puţin aşteptat, pe Avvakum, un păcătos înveterat, un om de condiţie jalnică, decăzut din drepturi, un nebun în ochii lumii, ca să vorbească pentru El. Răsturnînd autoritatea aparenţelor, Dumnezeu l-a folosit pe Avvakum atît pentru a-i face de ruşine pe cei care pretindeau că-I judecă lucrarea şi pentru a-i judeca.

[20] "Bog otverz grešnye moe usta i posramil ix Hristos!"

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

Apoi Avvakum arată că nikonienii îi judecă pe sfinţii ruşi din perspectiva aceleiaşi înţelepciuni lumeşti. Nikonienii refuză să accepte autoritatea sacră a sfinţilor pe baza faptului că aceştia sînt lipsiţi de educaţie potrivită şi incapabili să evalueze „corectitudinea" cărţilor bisericeşti: „Erau proşti şi nu aveau minte sfinţii noştri, oameni neînvăţaţi erau şi nu ştiau nici carte, cum să-i credem?"[21]

Din perspectiva transcendentului, această acuzaţie era o insultă teribilă, deoarece învăţătura lumească nu are nimic de a face cu trăirea de către sfinţi a Adevărului din Cărţile bisericeşti. Avvakum întîmpină comportamentul nikonienilor cu un afront personal comparabil, înveşmîntînd trăirea de către sfinţi a adevărurilor în haina nebuniei. În primul rînd, el demonstrează o separare voluntară de nikonieni, pentru a arăta că stă în afara stricăciunii lumeşti: *„Sînt curat, iară praful care mi s-a prins de picioare îl scutur în faţa voastră"*[22] Aproape aceleaşi cuvinte cu cele prin care Pavel s-a distanţat de evreii care îl blasfemiau pe Hristos: „Şi stînd ei împotrivă şi hulind, el, scuturîndu-şi hainele, a zis către ei: Sîngele vostru asupra capului vostru! Eu sunt curat. De acum înainte mă voi duce la neamuri."(Faptele 18:6)."

Această demonstaţie de curăţenie i-a incitat pe judecătorii săi la agresiune. Avvakum nu intră în agresiune, ceea ce demonstrează "moartea lui în lume" şi capacitatea lui de a-i judeca pentru faptul că ei îi judecă pe sfinţi. Soborul se ridică să-l anihileze, pînă cînd Avvakum le reproşează, printr-un alt citat din Pavel, că nu sînt blînzi şi că se lasă mînaţi de patimi, "ca lupii". Reacţia lor le arată faţa animalică, încurcarea în ispitele lumeşti. Cuvintele lui Avvakum demonstrează libertatea sa interioară, controlul patimilor, ceea ce îl face un iniţiat al Înţelepciunii.

Protagonistul îşi continuă bătălia „nebunească". În mod conştient el preia „prostia" pe care au găsit-o judecătorii la sfinţi, pentru a arăta că aceasta poate fi o sursă de cunoaştere şi putere. Pe neaşteptate, înscenînd un spectacol bizar, Avvakum se culcă, invitîndu-i pe judecători să rămînă aşezaţi: *Eu m-am dus la uşă şi m-am culcat pe o parte, zicînd: „Mai staţi voi aşa, că eu am să stau întins", le zic*.[23] Luaţi prin surprindere de această ridicolă inversare de roluri, nikonienii nu-şi pot opri zîmbetul, expunîndu-şi astfel lipsa autorităţii, prin anularea distanţei dintre ei, judecătorii, şi Avvakum. Astfel se recunoaşte puterea lui Avvakum asupra lor. Judecătorii îşi revin, aruncîndu-i lui Avvakum un epitet similar cu cel folosit la adresa sfinţilor: „Şi au rîs patriarhii: «Prost mai e şi protopopul ăsta, şi pe patriarhi nu-i cinsteşte»".[24]

Aceasta a fost o mărturie a libertăţii interioare şi a puterii care îl făcea în stare pe Avvakum şi pe sfinţi să refuze să joace după regulile lumii acesteia. Acţionînd ca un „prost" (rus. *durak*), Avvakum expune ignoranţa şi patima pe care nikonienii şi-o ascundeau sub haina autorităţii ecleziale. Gol metaforic („derobat"/„răspopit",

[21] "Glupy-de byli i ne smyslili nasi russkie sviatyia, ne učonye-de liudi byli,-- čemu im verit'? One-de gramote ne umeli!"

[22] "čist esm' az, i prax prilepšii ot nog svoix otriasiau pred vami."

[23] "Posidite vy, a ia poležu, govoriu im."

[24] "Tak oni smeiutsia: "Durak-de protopop-ot! I patriarhov ne počitaet!"

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

fără barbă şi veşminte), Avvakum îi dezbracă pe judecătorii săi nikonieni în văzul lumii de autoritarea eclezială. Revenindu-şi şi certîndu-l pe Avvakum, aceştia şi-au manifestat propria ignoranţă cu privire la natura cunoaşterii. Aleasă de Avvakum ca unică atitudine posibilă, nebunia pentru Hristos comunica unui auditoriu mai larg o lecţie despre Adevăr şi Minciună, realitate şi iluzie. Nebunia lui A scoate la iveală şi adevărul ascuns de opozanţii săi: slujirea secretă a Minciunii, recursul la aparenţe şi sofisme pentru a suprima şi nega Realitatea, utilizarea falsei autorităţi pentru a discredita autoritatea autentică a sfinţilor.

În fine, Avvakum proclamă citatul din Cor. 4:10: „Noi suntem nebuni pentru Hristos; voi însă înţelepţi întru Hristos. Noi suntem slabi; voi însă sunteţi tari. Voi sunteţi întru slavă, iar noi suntem întru necinste!”[25] Numindu-se astfel şi incluzîndu-i şi pe sfinţii ruşi, el oferă auditoriului o cheie pentru comportamentul său care stîrneşte cel puţin nedumerirea. Implicit, aparenţele sînt exact contrariul a ceea ce par.

În momentul apoteotic al degradării sale, un nebun lipsit de putere[26] în acţiunile sale pline de “nebunie”, protagonistul manifestă Înţelepciunea ascunsă. El apare ca loc de întîlnire al extremelor contrare şi ca purtător al glasului lui Dumnezeu.

Pentru cei care înţelegeau, nikonienii erau în întuneric. Scena soborului îl aşază pe Avvakum în interiorul sferei, iar pe nikonieni în afara cercului/sferei divine care semnifică Înţelepciunea Cuvîntului. Nebunia lui Avvakum leagă tema crucială a judecăţii de probleme cunoaşterii, percepţiei şi ale acţiunii morale. Pentru el, nikonienii păcătuiesc în primul rînd prin laşitate morală (de aceea îi neagă pe sfinţi). Judedata lui Avvakum în aşază pe nikoniei în faţa Bisericii duhovniceşti trăite, ca la o judecată de apoi.

Avvakum se priveşte fără frică, conştient să se află într-un proces de cunoaştere de sine. Slăbiciunile omeneşti de care este conştient reprezintă faţa exterioară a credinţei interioare; nebunia lui era faţa Înţelepciunii interioare. Participînd exterior la criza Bisericii universale, el trăia în sinea sa mîntuirea.

Nebunia sa prezintă trăsăturile caracteristice ale tradiţiei bizantino-slave: consacrarea autocurăţiirii ca pedeapsă în lupta cu lumea; jocul cu recunoaşterea şi nerecunoaşterea prin inversiuni şi alte trucuri; saturarea cu putere profetică a revelaţiei şi judecăţii; excesul maximalist în morală; scrutarea de sine în faţa juderăţii divine; responsabilitatea de a vedea ceea ce vede Judecătorul; aruncarea oamenilor într-o stare de şoc care să-i facă să realizeze scrutinul moral şi judecata de sine, pentru a scăpa de Judecata lui Dumnezeu. Însă în ciuda asemănării dintre nebunii care au trăit şi cei despre care s-a scris[27] în tradiţia moscovită, autobiografia lui Avvakum este unică.

Confruntîndu-se cu un nou concept laic de cunoaştere şi cu o nouă estetică, Avvakum s-a confruntat cu o situaţie extremă, reducerea cunoaşterii la un fenomen de suprafaţă care se lupta pentru corectitudine, raţionalitate şi afişare. Temîndu-se

[25] “My urodi Hrista radi! Vy slavni, my že bezčestni! Vy silni, my ze nemoščni!”
[26] „bujaja, nemoščnaja”
[27] Nebuni ruşi

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

că percepția transcendenței și a profunzimii va fi pierdută, el s-a prevalat de teologia care l-ar fi putut face în stare să-și modeleze acele dimensiuni și s-a bazat pe metoda nebunului de a trezi atenția.

La nivelul scriiturii, Avvakum a deformat convențiile vieții de mucenic pentru a-și ridica Viața la statutul de metatext. Prin conștiința de sine poetică și-a transformat V/viața într-un text despre Înțelepciune și despre natura propriei sale Lumini. Devenit astfel document de evoluție spirituală personală, autobiografia servește scopului terapeutic-didactic anunțat în ultima variantă: „să se bucure robul lui Dumnezeu, citind!"

Viața lui Avvakum a realizat un potențial al paradigmei pauline a nebunului care nu fusese explicat înainte nici în tradiția Înțelepciunii și nici în Viețile sfinților nebuni întru Hristos. Autobiografia demonstrează cum și-a însușit autorul lecția lui Iosif din Volotk și a Sf. Pavel despre "căile încurcate și nevăzute ale lui Dumnezeu". Retorica Înțelepciunii/nebuniei este materializată într-o conștiință personală care reprezenta fața exterioară a învățătorului și a ghidului interior, "...a lui Hristos cel adevărat care a spusă că "Biserica Mea porțile iadului nu o vor găta". Astfel paradigma "nebuniei întru Histos" își realizează funcția de trezire a cititorului la o nouă percepție, provocîndu-l să privească în profunzime, dincolo de suprafața înșelătoare, pentru a găsi Adevărul.

Bibliografie

Avvakum. Житие протопопа Аввакума // Житие протопопа Аввакума им самим написанное и другие его сочинения, M.: Гослитиздат, 1960, pp. 53-122, p. 101. *Jitie protopopa Avvakuma, inoka Epifania, boiarîni Morozovoi*, editate de N.V.Ponîrko, S.Peterburg, Glagol, 1994 (reproduce ultima redacție autpgrafă din Culegerea de la Pustoziorsk (*Puskoziorski sbornik*) a lui I.I.Zavoloko (http//feb-web.ru/feb/avvakum/texts/jag/jag-053-.htm)

Viața protopopului Avvakum scrisă de el însuși. Traducerea în limba română: fragmente în revistele *Zorile* și *Kitej-grad*, 2006-2007; integral, în *Perspective asupra culturii, civilizației și limbii ruse*

Bahtin, M.M. 2003, *Avtor i geroj v esteticeskoj dejatelnosti*, în *Sobranie socinenij* (Opere) v 7 tt., t.1, Moskva.

Dionisie pseudo-Areopagitul, *Despre numele divine. Teologia mistică*, traducere de Cicerone Iordăchescu și Theophil Simenschy. Postfață de Stefan Afloroaiei, Institutul European, Iași, 1993.

Sf. Dionisie Pseudo-Areopagitul, 1994, *Epistole*, traducere din limba greacă de Vasile Răducă, Editura All, Bucureşti

Dionisie pseudo-Areopagitul, 1994, *Ierarhia cerească. Ierarhia bisericească,* Institutul European, Iași

Demkova 1976 Demkova, N.S., *Jitie protopopa Avvakuma. Tvorceskaja istorija proizvedenia*, Leninrad, Izd-vo Leningradskogo un-ta, 1976

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)

Kobets, Svitlana, *Foolishness in Christ: East vs. West"*, *Canadian-American Slavic Studies*, Vol 34, No. 3, Fall of 2000, 337-364; *The Paradigm of the Hebrew Prophet and the Russian Tradition of Iurodstvo*, (The Cultural Paradigm of Holy Foolery, workshop at the XIV International Congress of Slavists, Ohrid, 10-16 September, 2008)

Hazagerov, H., *Teoria jazyka. Politiceskaia ritorika. ast 2. Mir ubezdajuscij reci i sudba russkoj politiceskoj ritioriki*, pp. 3-20 http://genhis.philol.msu.ru/article_116.shtml

Hunt, Priscilla, *The Foolishness in the Life of the Archpriest Avvakum and the Problem of Innovation; The Theology in Avvakum's Life and His Polemic with the Nikonians*; *Zhitie protopopa Avvakuma i ideologija raskola; A Penitential Journey: The Life of Protopop Avvakum and the Kenotic Tradition,* în *Canadian-American Slavic Studies*, 1-4, Nov.25, (1991): 201-224

Lotman, Iuri/Uspenskii, Boris A., 1977: 18-21, "Rol' dual'nyx modelej v dinamike russkoj kul'tury (do kontsa XVIII veka), *Trudy po russkoj i slavjanskoi filologii*, 28,

Petrova, V.A., 2004, *Estetika polemiceskogo diskursa v russkoj kulture, Sankt-Peterburg; Antropologija raskola* („ritorika" protopopa Avvakum), http://www.drevnerus.narod.ru

Čelovek v kulture russkogo barokko. Materialy mezdunarodnoj konferencii. Moskva, Institut filosofii RAN, 2006. http://www.drevnerus.narod.ru

Lixacev, D.S., Socinenia protoppopa Avvakma, în Velikoe nasledie. Klassiceskie proizvedenia literatury Drevenej Rusi; 1994, *Ot Ilariona i do Avvakuma*, în Pamiatniki literatury Drevenj Rusi *XVII veka*. Kn.3. Moskva, pp. 620-630; 1976, 1984, 1997 *"Smexovoj mir" Drevnej Rusi*, Leningrad, „Nauka". În colaborare cu A. M. Pancenko.

Spidlik, Tomas 1997, *Marii mistici ruşi*, traducere din limba italiană, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați

Vascenco, Victor 2005*, Old Believers*, Editura Academiei, Bucureşti

Varona, Alexandr 2002, *Tragedia schismei ruse*, Kriterion, Bucureşti

BDD-A33 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 05:55:27 UTC)